

DINO MUJADŽEVIĆ
(Zagreb)

BOSANSKI I POŽEŠKI SANDŽAKBEG ULAMA-BEG

Ključne riječi: historija Bosne, historija Slavonije, 16. stoljeće, biografija, namjesništvo Ulama-bega.

Biografije osmanskih dužnosnika i velikodostojnika dosada su bile jedna od najzapostavljenijih tema suvremene osmanistike na ovim područjima. Temeljito istraživanje kronologije života i rada nekih od najznačajnijih osmanskih ličnosti iz klasičnog razdoblja koje su djelovale na bosansko-hercegovačkom prostoru – s izuzetkom nekih od najznačajnijih poput Gazi Husrev-bega i Mehmed-paše Sokollua – još uvijek se nije maklo dalje od podataka i okvira koje daju Ibrahim Pečevija, Mustafa Ali ili pak Muvekkit i Safvet-beg Bašagić. Historiografija i orijentalistika s ovih prostora nakon 1945. preferirala je općenite teme iz nacionalne ili regionalne vojno-političke, društvene, kulturne ili vjerske povijesti, kao i objavljivanje dokumenata. Za detaljno istraživanje na mikrohistorijskom nivou biografije najčešće nije bilo ni vremena ni interesa. Ovaj rad pokušat će dopuniti saznanja o jednoj od najznačajnijih ličnosti osmanske Bosne, ali i šireg južnoslavenskog prostora pod osmanskom vlašću sredinom 16. stoljeća, na osnovu osmanskih i zapadnih arhivskih izvora. Riječ je o bosanskom i potom požeškom sandžakbegu Ulama-begu. Jedan od razloga za moje proučavanje Ulama-bega je da se kroz njegovu djelatnost može odlično pratiti učvršćivanje osmanske vlasti u Slavoniji u razdoblju 1541-1552. tokom kojega je Ulama-beg obavljao svoje visoke dužnosti u Bosni i Slavoniji.

O životu Ulama-bega, prije njegovog dolaska na dužnost bosanskog sandžakbega nije poznato puno, no i to malo što znamo veoma je zanimljivo. Prema osmanskom povjesničaru iz 17. stoljeća Ibrahimu Pečeviji, Ulama-beg je bio sin osmanskoga spahije iz anadolskoga sandžaka Teke, čije je središte bila sredozemna luka Antalya. Iako je bio

s osmanskoga područja, Ulama je, prema Pečeviji, isprva bio u službi perzijskoga šaha Ismaila koji je ratovao s Osmanskim Carstvom u razdoblju 1514-1526. Iz Perzije je 1531. ili 1532. opet prešao na osmansku stranu te je bez obzira na sve bio primljen u osmanski državni aparat. Naime, čini se da je osmanski vrh osobito cijenio Ulamine vojne i upravljačke sposobnosti koje je razvio u perzijskoj službi. Ulama je nedugo po dolasku u osmansku službu bio na dužnosti sandžakbega sandžaka Bitlis u istočnoj Anadoliji.¹

Osmanski vrh je potom njegove sposobnosti odlučio testirati na drugom značajnom bojištu, na bosanskom i ugarskom serhatu. Prema pismu habsburškoga diplomata u Carigradu Jeronima Laskoga iz rujna 1541., u to se vrijeme već nalazio na položaju bosanskoga sandžakbega. Na tom je položaju naslijedio svoga glasovitoga prethodnika Gazi Husrevbega koji je poginuo na pohodu u prvoj polovici 1541. Zanimljivo je spomenuti da se u spomenutom pismu Laski koji se, sticajem okolnosti, našao u osmanskome zatvoru, žali habsburškom kralju Ferdinandu I. da mu je neki osmanski dužnosnik rekao da će Ulama-beg napasti njegove posjede u okolici Zagreba ako Laski ostane u habsburškoj službi. Prema riječima tog visoko pozicioniranog Osmanlije, Laskijevom utvrđenom gradu, burgu Susedgradu, koji se nalazio tek nešto zapadnije od Zagreba, Ulama-beg će napraviti “ono što je Husrev-beg napravio sa Zrinskijevim posjedima”. (Vjerojatno je mislio na posjede Nikole Zrinskog u Pounju i na Baniji).² Premda je očito imao mogućnosti provaljivati u današnju sjeverozapadnu Hrvatsku, u sljedećim godinama Ulama-beg koncentrirat će se ipak na vojno djelovanje u Slavoniji i, u manjoj mjeri, Ugarskoj.

Zauzimanje područja današnje Slavonije (između rijeke Ilove i Vuke) i Srijema predstavlja teritorijalno, strateški i ekonomski najznačajniji osmanski dobitak na južnoslavenskom području u 16. st. Između 1526. i 1540., kada su privremene krajiške jedinice (vilajeti) na području Slavonije i Srijema pretvorene u Požeški sandžak i Srijemski sandžak, pod osmansku su vlast došla istočna i središnja područja današnje Slavonije.³ Osmansko zauzimanje istočne Slavonije i Srijema vezano je

¹ Ibrahim Alajbegović Pečevija, *Historija*, 1. Sarajevo 2000, str. 49, 158.

² “...in presentia mea Uvlamo Bosnensi sanzacho commisit, ut si in vestre maiestatis servitiis perseveraro, hec faceret bonis Somssed, que sunt per Vsrembeg bonis Zreniorum facta. ... Nam postquam me ex Somssed abducam, non habebit Vlama causam ita in illam dicionem seuendi, prout haberet, si ibi nomen meum vel mei servitores essent ...”. *Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 3. Zagreb 1917, str. 86-87.

³ Nenad Močanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod 2001, str. 1-8.

uz pohod Sulejmana Kanunija na Mohač 1526. Osmansko učvršćivanje u srednjoj Slavoniji 1536-40. vezano je pak uz djelatnost pripadnika begovske obitelji Jahjapašić⁴ te, manjim dijelom, za ličnost bosanskoga sandžakbega Husrev-bega. Osoba koja je obilježila nastavak osmanskog širenja u Slavoniji – na područje Podravine i Zapadne Slavonije – u razdoblju nakon 1541. upravo je bosanski sandžakbeg Ulama-beg. Značajne vojne snage bosanskog sandžaka, koji se u tom razdoblju nalazio izvan dometa habsburških i mletačkih udara, pružale su presudnu podršku brojčano ograničenoj osmanskoj vojsci stalno ugroženog Požeškog sandžaka gdje se osmanska vlast tek počela ustaljivati. Važnost Ulama-bega za osmansku stranu nije promakla visokom habsburškom zapovjedniku Luki Sekelju⁵ koji je u svom pismu Antunu Turnu od 26. siječnja 1544. pisao da raspolaže dojavama da požeški sandžakbeg Murat-beg i Ulama-beg imaju sultanovo naređenje da zauzmu cijelu Slavoniju.⁶ Naime, Ulama-beg je već u proljeće 1543. zajedno Murat-begom Tardićem započeo osmansku ofenzivu u slavonskoj Podravini. Tada su zauzete utvrde Voćin, Dobra Kuća, Bijela i Sirač te, nakon opsade koja je trajala četrdeset dana, Valpovo. Sljedeće godine nastavljen su osvajanja u zapadnoj Slavoniji. U lipnju 1544. Ulama-beg i hercegovački sandžakbeg Malkoč-beg⁷ osvojili su Kraljevu Veliku. U drugoj polovici 1544. Ulama-beg i Murad-beg predvodili su osmansku vojsku koja je zauzela uz mali ili nikakav otpor habsburške strane utvrde Međurić, Čaklovac, Pakrac, Kreštelovac i Podborje i Raču. U svibnju 1545. Ulama-beg je zajedno s Murad-begom i Malkoč-begom predvodio vrlo uspješan osmanski upad u okolici Varaždina i u Hrvatskom Zagorju te su kraj Konjščine porazili odred hrvatskog bana Nikole Zrinskoga. U kolovozu 1545. Ulama-beg je zajedno s novim požeškim sandžakbegom Mehmed-begom i Malkoč-begom osvojio područje Moslavine. Uz uspješno vojno djelovanje u Slavoniji i sjeverozapadnoj

⁴ O obitelji Jahjapašić v. moj članak o toj obitelji u *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6. Zagreb 2004., str. 236-237.

⁵ Luka Sekelj (Székely) (? – 1568) bio je 1542-1554. đurđevački kapetan, a 1567-1568. bio je vrhovni zapovjednik habsburških snaga u Hrvatskoj i Slavoniji.

⁶ *Habsburški spomenici*, 3, str. 171. "...der kaiser zwen wascha verordnet hat zum Vlambeg vnd zum Muerath, das sy von stund an als paldt das gross herfur stiecht, das sy dj ross darauf halten khunen, damit sy das Windisch gar einnemen sollen ... sollen sy ain zug auf Windischlandt vnd so weith sy khunen, ins Teitsche Landt auch rauben und prenen. ... das dem Murathbeg, auch dem Vlamanbeg befolchen und aufgelegt sey worden, wie paldt man schnes halben wirdt khunen, das sy von stund an ain raiss nach der andern thuen sollen lassen".

⁷ Malkoč-beg Karaosmanović bio je hercegovački sandžakbeg 1544-45, kliški 1551-52. i bosanski 1553-54.

Hrvatskoj, Ulama-beg je prema podacima iz muhimme deftera, vojno djelovao i u Ugarskoj, istaknuvši se u borbama s habsburškim postrojbama pokraj Budima 1543. i pri opsadi Simontornye 1544./1545.⁸ Sukobi na slavonskom i ugarskom ratištu prekinuti su na nekoliko godina nakon što su habsburški i osmanski pregovarači postigli u lipnju 1547. primirje na pet godina.⁹

Prema Pečeviji Ulama-beg je nakon ponovnoga početka osmansko-perzijskih sukoba postavljen 1547. ili 1548. za sandžakbega istočno-anadolskoga sandžaka Erzurum. Obavljajući tu dužnost sudjelovao je 1548. u opsadi gradi Vana.¹⁰ Prema suvremenim zapadnim podacima Ulama-beg je već krajem 1550. bio opet u Slavoniji, ovoga puta na dužnosti požeškoga sandžakbega, a tu informaciju indirektno potvrđuju muhimme defteri. Ovi podaci nisu bili poznati Hazimu Šabanoviću koji je, oslanjajući se na Muvekkita, neosnovano tvrdio da je Ulama-beg (paša) između lipnja 1541. i veljače 1553. kontinuirano bio sandžakbeg sandžaka Bosna te da je njegov nasljednik Sofu-Mehmed bio sandžakbeg tek od veljače 1553.¹¹

Osmansko-habsburško primirje je na području Slavonije prestalo u stvarnosti upravo 1550., dvije godine prije svoga službenoga isteka, no veći sukobi odvijali su se tek 1552. O njima i ulozi Ulama-bega detaljne informacije možemo crpiti iz relativno brojnih i opsežnih muhimme deftera koji su sačuvani u Biblioteci Muzeja Topkapi Saraja u Istanbulu. Čini se da je već tokom 1551. Ulama-beg planirao značajan pohod na sjeverozapadnu Hrvatsku. U zbirci muhimme deftera iz Biblioteke

⁸ Rumelijski beglerbeg i sandžakbegovi toga ejaleta, uključujući i bosanskog sandžakbega Ulama-bega, su već na samom početku 1545. obaviješteni da pripreme vojsku u sandžacima. Potom im je Porta 8. zulhidže 951 (20. veljače 1545.) naredila da pripreme opremu i okupe džebelije te da se čekaju na određenim mjestima. Sultan je nagovijestio da će izvršiti smotru kod beogradskog "mosta". (TSMA, E. 12321, 81b-84b; Géza Dávid i Pál Fodor, *Az orszög ügye mindenek előtt való*. Budapest 2005, str. 58-61). Bosanskom sandžakbegu Ulama-begu je 17. zulhidže 951 (1. ožujka 1545.) upućen ferman da bude na oprezu i pritekne u pomoć budimskom beglerbegu Mehmedu na čijem se području okupljaju nevjerničke snage. Rečeno mu je da u slučaju daljnega naređenja treba biti spreman bez odgode doći mu u pomoć. (TSMA, E. 12321, 128a.; Dávid-Fodor, str. 118.); Za Ulama-bega i kadije s područja njegovoga sandžaka pripremljen je nacrt fermama 27. zulhidže 951. (11. ožujka 1545.), koji je poslije poslan. Naređeno im je da sa svoga područja nabave 15 tisuća ovnova za klanje (biçağa yarar erkek), popišu ih i pripreme na nekom pogodnom mjestu u bosanskom sandžaku. Ulami su poslani i upute kako treba obeštetiti vlasnike ovnova. (TSMA, E. 12321, 152b-153a.; Dávid-Fodor, str. 144-145).

⁹ Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*. Zagreb 1998, str. 104-113.

¹⁰ Pečevija, *Historija*, 1, str. 228, 231.

¹¹ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*. Sarajevo 1982, str. 70.

Muzeja Topkapi Saraja zabilježena je Portina naredba od 21. muharema 959. (18. siječnja 1552.), u kojoj se spominju topovi pohranjeni u tvrđavi Stara Gradiška nakon što je Ulama-beg odustao od, kako se kaže, “bombardiranja Zagreba”. Habsburška je strana tijekom 1552. bila itekako svjesna mogućnosti opsade Zagreba i, čini se, štete koju bi postojećoj gradskoj obrani moglo nanijeti osmansko topništvo. O tome zorno svjedoči naredba kralja Maksimilijana koji je početkom lipnja 1552. naredio da se gradu Zagrebu isplati 2000 forinti za gradnju gradskih utvrda. Njihova je briga, čini se, bila utemeljena. Prema habsburškim suvremenim obavještajnim podacima te će godine Zagreb, uz Sisak, ostati glavni cilj osmanskih ratnih napora.¹²

Istodobno i na osmanskoj strani u Požeškom sandžaku očekivali su se napadi s habsburške strane. Početkom 1552. osmanske snage Rumelejskog ejaleta bile su angažirane borbama u Ugarskoj, posebno opsadom Segedina, no Portine naredbe zabilježene u muhimme defterima svjedoče da Ulama-beg u očekivanju neprijateljskog napada uopće nije napuštao Slavoniju te je pripremao obranu osmanskog teritorija, prikupljao informacije o vojno-političkim kretanjima na kršćanskoj strani u Slavoniji i Ugarskoj pomoću svoje špijunske mreže i dostavljao podatke u Istanbul. Tijekom svibnja 1552. Ulama-beg je dojavio u Istanbul da su ugarski i hrvatski velikaši i vojni zapovjednici, na čelu s banom Nikolom Zrinskim i Lukom Sekeljom, okupili veliku vojsku na području Podravine i da namjeravaju napasti Požeški sandžak. Prema zapadnim izvorima, npr. pismu Petra Keglevića Nikoli Zrinskom iz svibnja 1552., upravo u istom razdoblju vojska bosanskog i susjednih sandžaka okupljala se na Ljevča-polju kako bi pomogla vojno ugroženom Požeškom sandžaku.

Nakon što je u lipnju 1552. prema osmanskim izvorima započeo habsburški vojni udar na čelu s banom Nikolom Zrinskim, tijekom kojega je razoreno nekoliko pograničnih utvrda u Slavoniji, osmanski vrh je naredio bosanskom, kliškom i hercegovačkom sandžakbegu da pohitaju u pomoć Ulama-begu. Osmanska vojska koja je došla u pomoć Ulama-begu prvo se uputila na važnu habsburšku utvrdu Viroviticu u Podravini, koja je služila kao polazna točka za provale u Požeški sandžak. Pojednosti o padu Virovitice u osmanske ruke saznajemo iz koncepta neodaslane Portine naredbe od 29. mjeseca šabana godine 959. (20. kolovoza 1552).¹³ Opsada Virovitice započela je 30. srpnja i završila 2. kolovoza 1552. prema zapadnim izvorima. Iz kršćanskih izvora saznajemo da je nakon pada Virovitice habsburška posada utvrde

¹² *Habsburški spomenici*, 3, str. 426, 428-429.

¹³ TSMK, K.888, 383b-384a; Dávid-Fodor, str. 600-602.

Kloštar pobjegla te je Ulama-beg 3. ili 4. kolovoza 1552. spalio napuštenu utvrdu, a potom je pokušao osvojiti utvrdu Virje, no bio je odbijen. Ulama-beg je potom krenuo u napad na Đurđevac, drugu važnu habsburšku utvrdu u Podravini, no zbog žestokog otpora odustao je od osvajanja te utvrde.¹⁴ Pored pada Virovitice, drugi značajan osmanski dobitak postignut tijekom ove kampanje bilo je zauzimanje Čazme, grada koji se nalazio nešto sjevernije od Siska i koji je omogućavao napredovanje prema Zagrebu, krajem kolovoza. Prema bilješci u muhimme defterima bosanski namjesnik Mehmed-paša, koji je zauzeo grad, zatražio je da se ondje osnuje novi sandžak, što je ubrzo i učinjeno.¹⁵

Kako je i u rujnu 1552. uz Portinu dozvolu velika osmanska vojska ostala okupljena u Požeškom sandžaku, na području habsburške Hrvatske i Slavonije ostao je strah od osmanskog napada na važnije gradove. Zapadni izvori svjedoče o stalnim priprema za obranu i kalkulacijama o mogućem smjeru nastavka osmanskog napada. Osmanski planovi su postali jasni 3. listopada 1552. kada se osmanska vojska iznenada, prešavši pored Koprivnice, utaborila u Biškupcu kraj Varaždina. U okolicu Varaždina su ubrzo došli ban Nikola Zrinski sa 700 vojnika iz Križevaca i kapetan Luka Sekelj iz Đurđevca sa svojim odredom. Zajednički su 4. ili 5. listopada 1552. na Varaždinskom polju napali i žestoko porazili glavninu osmanske ekspedicije te se osmanska vojska povukla u Požeški sandžak. U ovom sukobu je prema zapadnim izvorima poginuo Ulama-begov sin Džafer.¹⁶

Osmanska osvajanja u Slavoniji 1552. bila su, prema ocjeni zapadnih suvremenika, veliki udarac obrani habsburške Slavonije. U pismu kralju Ferdinandu 13. listopada 1552. Nikola Zrinski pisao je da se nakon pada Virovitice i Čazme u osmanske ruke mogu očekivati osmanske iznenadne provale koje se neće moći spriječiti zbog šumovitog brdskog predjela i velike blizine osmanskih uporišta.¹⁷ Štoviše, u alarmantnom izvještaju varaždinskoga kaštelana štajerskim staležima 19. listopada 1552. navodi se da je Ulama-beg u Požegi pozvao na okupljanje vojnika za novi pohod. Prema ovom izvještaju habsburška strana je imala informacije da se sprema opsada Koprivnice i Đurđevca, kao

¹⁴ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 116-117.

¹⁵ TSMK, K.888, 418b-419a; Dávid-Fodor, str. 625-628.

¹⁶ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 118-119.

¹⁷ *Habsburški spomenici*, 3, str. 441-442. "... certa sit vestra sacratissima maiestas, quod posteaquam hec duo castra Chasma er Werwce amissa sunt, excursiones clandestine. Tum equitum. tum plagiariorum Thurcicorum in hoc regnum seuire non desinunt, quibus cum propter densitate siluarum ac moncium et alpium copiam, locique naturam, tum propter proximitatem, contiguamque vicinitatem ipsius castris Chasmensis resistere est impossibile."

i nova provala na Varaždinsko polje.¹⁸ Ipak, osmanski novi pohod nije se dogodio. Osmanske središnje vlasti nisu bile voljne ili u mogućnosti poslati dovoljno novih snaga i sredstava za nastavak osvajanja u Slavoniji krajem 1552. ili početkom 1553. Već je tijekom pohoda u ljeto i jesen 1552. postalo jasno da Ulama-beg može računati na pomoć obližnjih sandžaka (bosanskog, kliškog, hercegovačkog), a ne i na snage s drugih područja, uključujući i vojsku pod izravnim zapovjedništvom Porte. Osmanske središnje vlasti ni kasnije neće slati vojsku iz drugih krajeva na habsburško-osmansku granicu između Drave i Jadranskoga mora već će glavninu svojih snaga koncentrirati u Ugarskoj. Osmanski zapovjednici u požeškom, cerničkom, bosanskom, kliškom i hercegovačkom sandžaku bit će prepušteni sami sebi.

Ulama-beg nije dugo uživao u uspjesima koje je postigao u Slavoniji. Spominje se kao mrtav već sredinom 1554. Poginuo je, najvjerojatnije 1553., u sukobima u okolici utvrde Lipova u današnjoj Rumunjskoj. U Požegi je Ulama-beg podigao tekiju ("Pašina tekija"), a ondje su kasnije živjeli njegovi sinovi.¹⁹

BOSANSKI I POŽEŠKI SANDŽAKBEG ULAMA-BEG

Sažetak

U ovom se radu na osnovu osmanskih i zapadnih izvora istražuje biografija i pokušava vrednovati povijesna uloga jednog od nešto manje poznatih bosanskih sandžakbegova iz prve polovice 16. st., Ulama-bega, koji je ujedno jedna od najznačajnijih osoba za konačno učvršćenje i stabilizaciju osmanske vlasti u Slavoniji sredinom 1552. godine. U radu se također donose neki novi podaci i vrše neke manje ispravke zaključaka starije historiografije, osobito na području kronologije.

Ulama-beg se nalazio na položaju bosanskog namjesnika od 1541. do 1547. Potom je dvije godine bio upravitelj sandžaka Erzurum, a zatim se vratio u Europu i bio na položaju požeškoga sandžakbega od 1550. do 1553. godine. Tijekom svog namjesnikovanja u Bosni i u Anadoliji nije ostavio toliko velik trag kao njegov mnogo slaviji prethodnik Gazi Husrev-beg, no osmanski vojni uspjesi u Slavoniji, ostvareni pod njegovim vodstvom, zahtijevaju da se i ovom osmanskom upravljaču i vojskovođi dade zaslužena pažnja.

¹⁸ *Habsburški spomenici*, 3, str. 442-443.

¹⁹ Nenad Moaćanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537-1691)*. Jastrebarsko 1997, str. 44-45.

ULAMA-BEY, SANJAKBEY OF BOSNIA AND POŽEGA

Summary

This paper tries to examine the biographies on the basis of Ottoman and Western sources and it tries to assess the historical role of one of the lesser known Bosnian sanjakbeys from the first half of the 16th century, Ulama-bey, who was, at the same time, one of the most significant persons for the final consolidation and stabilization of the Ottoman rule in Slavonia in the middle of 1552. The paper also brings some new data and it makes some small corrections to the conclusions of the older historiography, especially in the field of chronology.

Ulama-bey held the position of the Bosnian governor from 1541 to 1547. Then for two years he was the governor of the sanjak Erzurum, and then he returned to Europe and held a position of Požega sanjakbey from 1550 to 1553. During his governorship in Bosnia and in Anadolija he did not leave such a significant mark as his much more famous predecessor Gazi Husrev-bey did, but the Ottoman military successes in Slavonia, under his leadership, demand greater attention to be paid to this Ottoman governor and army commander.

Key words: history of Bosnia, history of Slavonia, 16th century, biography, governorship of Ulama-bey.